

Эргешова Чынара Мухтаровна,
экономика илимдеринин кандидаты,
Ош технологиялык университети
e-mail: ergeshova_2019@mail.ru

ӨНДҮРҮШТҮК ИШКАНАЛАРДАГЫ ЧЫГЫМДАРДЫ БАШКАРУУ ЖАНА КӨЗӨМӨЛДӨӨ БОЮНЧА БӨЛҮМДӨРДӨГҮ ОТЧЕТТУУЛУК ЖҮРГҮЗҮҮ

Макалада өндүрүш тармагындагы башкаруу эсебинин орду, чыгымдарды башкаруудагы ресурстар, чыгымдарды бөлүштүрүүнүн объектиси, өндүрүштөгү түз жана кыйыр чыгымдар, туруктуу жана өзгөрүлмө чыгымдар жана алардын таасирлери чагылдырылган.

Негизги сөздөр: башкаруу эсеби, өндүрүш чыгымдары, чыгымдарды бөлүштүрүү, жоопкерчилик борборлору, отчеттун формаларынын үлгүлөрү, өздүк нарк

Эргешова Чынара Мухтаровна
кандидат экономических наук,
Ошский технологический университет

ПРОВЕДЕНИЕ ОТЧЕТНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ И КОНТРОЛЯ ЗАТРАТ В ОТДЕЛАХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

В статье отражены роль управленческого учета в производстве, ресурсы в управлении затратами, объект распределения затрат, прямые и косвенные затраты, постоянные и переменные затраты и их влияние.

Ключевые слова: управленческий учет, производственные затраты, распределение затрат, центры ответственности, себестоимость продукции

Ergeshova Chynara Mukhtarovna,
Candidate of Economic Sciences,
Osh Technological University

REPORTING IN THE DEPARTMENTS OF MANAGEMENT AND MONITORING OF EXPENDITURES IN INDUSTRIAL ENTERPRISES

The article reflects the role of management accounting in production, resources in the management of losses, the object of distribution of losses, direct and indirect costs, constant and variable costs and their impact.

Key words: management accounting, production costs, distribution of costs, responsibility centers, forms of reports, cost of production

Мамлекетибиз эгемендүүлүк алган мезгилден баштап башкаруу системасына канчалаган өзгөртүүлөр кирип келе жатат. Ар бир ишкана менчиктин формасына карабастан ФОЭАСтын стандарттарына ылайык отчеттуулук жүргүзүп келишүүдө.

1995-жылдан бери ЮСАИД тарабынан Кыргыз Республикасында миңдеген бухгалтерлер (Carana Corporation, Pragma Corporation) окутуудан жана кайра даярдоодон өткөн. Акыркы жылдары CPAEN CAP (Certified Accounting Practice) жана CPA (Certified International practice Accounting) программалары боюнча бухгалтерлерди жана практиктерди даярдоо жана сертификациялоо боюнча иштер күчөтүлдү. Бүгүнкү күндө республикада иш алып барган бухгалтерлердин көпчүлүгү бухгалтердик эсеп системасындагы башкаруу эсебинин ордун жана ролун жакшы

түшүнүшөт жана аны уюштуруу үчүн тиешелүү көндүмдөргө ээ. Бирок, уюштуруу тажрыйбасынын жоктугу жана ата мекендик ишканаларда башкаруу эсебинин салты анын мындан ары өнүгүшүнө тоскоолдук жаратат [6].

Жалпысынан, биздин оюбузча, "башкаруу эсеби – бул оптималдаштыруу максатында ишкананын чыгымдары жөнүндө маалыматтарды чогултуу жана иштеп чыгуу системасы". Изилдөөнүн максаты өндүрүштүк ишканалардагы чыгымдарды башкаруу, кыскартуунун оптималдуу жолдорун сунуштоо.

Жергиликтүү адистердин ортосундагы өзүнчө карама-каршылык - бул өндүрүштүк чыгымдардын эсебин алуу же "өндүрүштүк эсеп" деп аталат. Өндүрүштүк эсеп эзелтен эле болгонуна карабастан, анын чектери так аныкталган эмес. Учурдагы тажрыйбада, көптөгөн компанияларда өзүнчө кызмат же бухгалтерия катары өндүрүштүк эсеп жүргүзүлбөйт. Бирок, айрым ири өндүрүштүк компанияларда өндүрүштүк бөлүм бар, ал жерде өндүрүштүк чыгымдар эсепке алуунун негизги объектиси болуп саналат.

Көптөгөн басылмалар менеджмент жана өндүрүштүк эсеп түшүнүгүнүн маңызы тууралуу маселе көтөрүшөт. Бул туура жана өз убагында көтөрүлгөн маселе деп эсептейбиз. Бул, ички бухгалтердик тажрыйбада башкаруу эсеби компаниянын башкаруу системасында өз ордун таба электигине байланыштуу. Экинчи жагынан, алардын окшоштуктарынын жана айырмачылыктарынын бардык мүмкүн болгон жактарын тактоо зарыл. Ата мекендик компанияларда башкаруу эсебин орнотуунун артыкчылыктары жана алсыз жактары жөнүндө талаш-тартыштарга жана дебаттарга карабастан, өндүрүштүк компанияларда башкаруу эсептин уюштуруу жана жүргүзүү учурдагы практикага ылайыктуу жана зарыл деп эсептейбиз.

Башкаруу системасынын негизги максаты өндүрүштүк чыгымдар жана административдик чыгымдар болгон. Белгилүү болгондой, чыгымдар жаңы өнүмдөрдүн (жумуштардын, кызмат көрсөтүүлөрдүн) наркынын негизин түзөт. Эксклюзивдүү өз ара карама-каршылыктардын эки түрү келип чыгат: "чыгымдар канчалык төмөн болсо, пайда ошончолук көп" же "чыгымдар көп болгондуктан, пайда ошончолук аз болот".

Жаңы продукциянын наркын акчалай мааниде чагылдырган экономикалык категория катары нарк көптөгөн эсептөөлөрдө жана ар кандай максаттарда колдонулат. Демек, экономикалык көрсөткүч катары чыгымдарды так жана кемчиликсиз эсептөө керек. Чыгымдарды аныктоодо кетирилген каталар үчүн мүчүлүштүктөр келип чыгышы мүмкүн.

Бухгалтердик эсеп теориясында жана практикасында, бааны аныктоодо үч нерсеге таяныш керек:

- чыгымдар ресурстарды пайдалануу менен аныкталат. Ресурстар төмөнкүлөр болушу мүмкүн: материалдардын көлөмү (физикалык да, нарк өлчөмүндө да), жумушчу күчүн наркы (жумуш күнү, адам-саат) ж.б.

- бардык ресурстар акыры акчалай өлчөнөт, бул аларды жалпылоого мүмкүндүк берет;

- бардык чыгымдар белгилүү бир максатка жетүү же белгилүү бир маселелерди чечүү үчүн жумшалат.

Бардык өндүрүштүн максаты киреше табуу экендиги белгилүү. Ал эми чыгымдар жаңы ресурстарды (жумуштарды, кызмат көрсөтүүлөрдү) өндүрүү үчүн кайсы ресурстар жана кандайча сарпталгандыгын чагылдырат.

Чыгымдарды бөлүштүрүүнүн объектисинин аныктамасы: чыгымдарды камтыган товардын түрү, товардын партиясы, тейлөө түрү, иштин түрү эсептелет. Чыгымдарды бөлүштүрүүнүн объектисин так көрсөтүү өтө маанилүү.

Узенбаев Р.А. "Башкаруу эсеби" практикалык колдонмосунда "чыгымдардын негизги 2 түрүнүн ичинен кыйыр чыгымдар адатта бардык чыгымдардын жарымынан көбүн ээлейт" деп көрсөтөт [4]. Бул бардык тармактарга мүнөздүү эмес жана ар кайсы

тармакта түз жана кыйыр чыгымдардын көлөмү ар түрдүү болушу мүмкүн. Айрым тармактарда түз чыгымдар басымдуулук кылышы мүмкүн, ал эми башка тармактарда тескерисинче.

Мындан тышкары, советтик экономикада кабыл алынган нарктык статьялар жана экономикалык элементтер боюнча чыгымдардын жалпы кабыл алынган салттуу классификациясы бар. Тажрыйба көрсөткөндөй, классификациянын акыркы эки түрүнүн ичинен иш жүзүндө ийгиликтүү колдонулганда, чыгымдарды алардын статьялары боюнча классификациялоо рынокто эң негизги болуп саналат. Чыгымдарды эсептөө статьялары боюнча классификациялоо өндүрүштүн наркын жана келечекте кирешелүүлүгүн аныктоодо колдонулат. Экономикалык элементтер боюнча классификациялоонун экинчи түрүнө келсек, бул классификациянын азыркы шарттарда анча натыйжалуу эмес экендиги жөнүндө айта алабыз.

Жалпысынан, өндүрүштүк чыгымдар өндүрүштүк өздүк нарк деп да аталат. Себеби, өндүрүштүк чыгымдар жаңы өнүмдөрдүн негизин түзөт жана продукциянын өздүк наркында чоң үлүштү ээлейт [1].

Чыгымдардын баасы ар кандай тармактарда ар кандай структурага ээ жана көпчүлүк учурда товардын конкреттүү түрүнөн көз каранды. Жалпы структурага карабастан, чыгымдардын негизги статьялары болуп өндүрүштүк компанияларда материалда жана эмгек акы эсептелет. Иш жүзүндө мындай тармактар көбүнчө материалдык же эмгек акы талап кылган деп аталат. Азыркы шарттарда приоритеттердин өзгөрүшүнө байланыштуу, бул көрсөткүчтөргө болгон мамилелер өзгөрдү. Иш жүзүндө, заманбап компаниялардын жетекчилери жана менеджерлери бир жолку же материалдык эмес чыгымдарга көбүрөөк көңүл бура башташты. Буларга жаңы линияны ишке киргизүү, технологияны өзгөртүү, илимий-изилдөө иштерин жүргүзүү, жаңы объект терди ишке киргизүү, долбоордук чыгымдар ж.б. сыяктуу чыгымдар кирет.

Маанилүү маселелер өндүрүштүк чыгымга байланыштуу. Бул чыгымдар чоң кызыгууну жаратат, анткени алар ашыкча жана негизги эмес экендиги белгилүү. Алар кошумча киреше катары, кошумча киреше булагы болушу мүмкүн.

Чыгымдардын дагы бир тобу өндүрүштүк эмес чыгымдар, алар мезгилдин чыгымдары деп аталат. Чыгымдардын бул түрлөрү өндүрүш менен түздөн-түз байланышпагандыктан, алар продукциянын бардык түрлөрү (жумуштар, кызмат көрсөтүүлөр) үчүн жалпы чыгымдар болуп саналат [2]. Буларга өндүрүлгөн продукцияны сатууга кеткен (коммерциялык) жана административдик чыгымдар кирет.

Өндүрүлгөн продукцияны сатууга кеткен чыгымдар чыгымдарды эсепке алууда дагы бир маанилүү багыт болуп саналат. Бүгүнкү күндө эркин жана атаандаш рынокто коммерциялык чыгымдардын үлүшү күндөн-күнгө өсүүдө. Аларга кардарларга буйуртмаларды, даяр продукцияны жана кызматтарды жеткирүү чыгымдары кирет (мисалы, транспорт, коопсуздук, комиссиялар, жарнама, соода жабдыктарынын эскириши, транспорт каражаттары, даяр продукцияны жеткирүү жана сактоо боюнча логистикалык кызматтар ж.б.).

Мамлекеттик кызыкчылыкты пайда кылган чыгымдар административдик чыгымдар болуп саналат, алардын үлүшү улам жогорулоодо. Адатта, аларга фирманы толугу менен башкаруу менен байланышкан чыгымдар кирет. Мисалы: административдик кызматкерлердин айлык акысы, маалымат каражаттары жана жарнама чыгымдары, иш сапарына чыгымдар, кызматтык имараттардын жана оргтехниканын эскириши ж.б. Белгилүү бир товардан баш тартуу бул чыгымдарды жок кылбайт. Мисалы, дүкөндүн жетекчисинин айлык акысын белгилүү бир продукт түрүнө кошууга болбойт, ал белгилүү бир өнүм түрү сатылганына карабастан түзүлөт (мисалы, оюнчуктар же маркерлер). Бул - кыйыр чыгым. Иш жүзүндө кыйыр чыгымдар адатта туруктуу чыгымдарды билдирет. Бирок, айрым учурларда, белгилүү бир өзгөрүлмө

чыгымдар кыйыр, жана товардын белгилүү бир түрүнө, мисалы, станоктордун иштешине электр энергиясын кошуу, кыйынга турат.

Учурдагы теорияда жана практикада, чыгымдардын башка классификациясы бар, алар аналитикалык максаттарда жана тенденцияларды аныктоо үчүн чет өлкөлүк компаниялардын бухгалтердик эсеп тажрыйбасында көбүрөөк колдонулат. Бул техникага ылайык, адатта, бардык чыгымдар туруктуу жана өзгөрүлмө болуп бөлүнөт”. Көрсөтүлгөн классификация Дж. Хорнгрендин жана Ч.Т. Фостердин “Бухгалтердик эсеп: башкаруу аспектиси” китебинде терең камтылган [5]. Бул техникага ылайык, өндүрүштүн көлөмү кескин көбөйгөндө чыгымдардын бир бөлүгү өзгөрүүсүз калат, ал эми калган бөлүгү көлөмдүн өзгөрүшүнө жараша пропорционалдуу өзгөрүп турат. Бул ыкма өндүрүштүн көлөмүнө карата ар бир чыгымдын түрүн байкап көрүүгө мүмкүндүк берет: бул негизги көрсөткүчкө таасир этеби же таасир этпейби? Андан ары, корреляция ыкмасын колдонуп, биз чыгымдын ушул түрү өндүрүштүн көлөмүнө канчалык таасир этерин аныктай алабыз. Фактордук талдоонун натыйжасында алынган маалыматтар өзгөрүлүүчү чыгымдардын көлөмүн гана эмес, товарларды (жумуштарды, кызмат көрсөтүүлөрдү) өндүрүүнүн жалпы көлөмүн жөнгө салуу үчүн колдонулушу мүмкүн.

Кээ бир өндүрүштүк ишканалардын ишмердүүлүгүндө жоопкерчилик борборлорун түзүү жана жүргүзүү талап кылынат. Бул тармактардын ишмердүүлүгүндө жоопкерчилик борборун түзүү зарылчылыгы продукцияны өндүрүүдө ар бир түзүмдүк бөлүмдөрдөгү өздүк наркты аныктоодо өтө чоң мааниге ээ.

Продукцияларды (жумуштарды, кызмат көрсөтүүлөрдү) өндүрүүдө чыгымдардын эсебин уюштурууда жоопкерчилик борборлоруна - алардын ишинин натыйжалары үчүн жооптуу жетекчилер башында турган түзүмдүк бөлүмдөргө өзгөчө көңүл буруу керек.

“Жоопкерчилик борбору” Исраилов Т.М. “Башкаруу эсеби” окуу куралында, - бул каржылык иш-аракеттердин айрым аспектилери толугу менен көзөмөлдөгөн ишкананын түзүмдүк бөлүмү жана анын жетекчиси ушул аспектилердин чегинде өз алдынча башкаруу чечимдерин кабыл ала алат жана ага билдирилген пландуу (ченемдик) каржылык көрсөткүчтөрдүн аткарылышы үчүн толугу менен жооп берет” [3]. Ушул аныктамадан көрүнүп тургандай, бөлүмдүн башчысынын укуктары - ушул бөлүмдүн чегинде финансылык башкаруунун айрым аспектилери менен байланышкан жоопкерчилик борбору, анын каржы менеджментинин жогорку структурасынын (органынын) көзөмөлдөгү анын жоопкерчилигинин ченемине дал келет.

Жоопкерчилик борбору - чарба жүргүзүүчү субъекттин бөлүмчөсү, анын жетекчилиги катары:

- белгиленген пландык тапшырмаларды аткаруу үчүн жетиштүү ресурстар жана ыйгарым укуктар менен камсыздалган,

- агрегаттын ишине жана пландуу көрсөткүчтөрдүн аткарылышына жооп берет.

Бул ишкананын кирешени түзүүнүн жана пайдалануунун айрым жактарын толугу менен көзөмөлдөгөн түзүмдүк бөлүмү, анын башчысы ушул аспектилердин чегинде башкаруу чечимдерин өз алдынча кабыл алат жана ага алып келген пландуу (ченемдик) көрсөткүчтөрдүн аткарылышы үчүн толугу менен жоопкерчилик тартат. Жоопкерчилик борборлору төмөндөгүдөй формада түзүлөт:

- киреше борборлору;
- чыгым борборлору;
- пайда борборлору;
- инвестициялык борборлор.

Мындай түзүмдүк бөлүмдөрдүн ишинин функционалдык багыттагы айырмачылыктары, алардын финансылык башкаруунун уюштуруу түзүмүндөгү орду, ошондой эле алардын жетекчилеринин ыйгарым укуктарынын кендиги ишкананын

ичиндеги жоопкерчилик борборлорунун бир катар конкреттүү түрлөрүн аныктоого мүмкүндүк берет.

Жоопкерчилик борборлорунун бухгалтердик эсебинин максаты - пайда болгон ар кандай четтөөлөрдү белгилүү бир адамга таандык кылуу үчүн, ар бир жоопкерчилик борбору үчүн чыгымдарды жана натыйжалуулук жөнүндө маалыматтарды толугу менен жалпылоо болуп эсептелет. Бюджеттин (пландардын) аткарылышы жөнүндө отчетторду түзүүгө негизделген, анда чыныгы жана пландалган маалыматтар салыштырылган система жоопкерчилик борборлору тарабынан бухгалтердик эсеп деп аталат. Жоопкерчилик борборлорун түзүүнүн схемасын карап көрөлү (1- сүрөт).

1-сүрөт. Жоопкерчилик борборлорунун схемасы

Булагы: автор тарабынан түзүлдү

Башкаруу позициясынан алганда, ишкананын жоопкерчилик борборлоруна бөлүнүшү конкреттүү кырдаалдын өзгөчөлүктөрү менен аныкталат жана төмөнкү талаптарга жооп берет:

- жоопкерчилик борборлору ишкананын өндүрүштүк жана уюштуруу түзүмү менен байланышкан;
- ар бир борбордун башында жооптуу адам - менеджер турат;
- ар бир жоопкерчилик борборунда иштин көлөмүн өлчөө метрикасы жана чыгымдарды бөлүштүрүү үчүн негиз бар;
- ар бир борбордун менеджеринин ыйгарым укуктарынын чеги жана жоопкерчилиги так аныкталган;
- ар бир жоопкерчилик борбору үчүн ички отчеттуулук формалары түзүлгөн;
- жоопкерчилик борборунун менеджерлери борбордун өткөн мезгилдеги ишин талдоого жана кийинки мезгилдин пландарын (бюджеттерин) түзүүгө катышышат.

Мындан тышкары, уюмду жоопкерчилик борборлоруна бөлүүдө, тиешелүү борборлордун лидерлеринин мотивациясына таасир этиши мүмкүн болгон социалдык жана психологиялык факторлорду эске алуу керек.

Ишкананын өндүрүштүк структурасы өндүрүштүн түрлөрүн, цехтердин, кызмат көрсөтүүлөрдүн курамын жана түзүмүн, алардын кубаттуулугун, курулуштун формаларын жана өндүрүштү башкаруунун ар бир деңгээлинде өз ара байланышты

чагылдырат. Кээ бир ишканаларда жоопкерчилик борборлорунун төмөндөгүдөй түзүлүшү болот.

Жоопкерчилик борборлорун түзүү менен компанияны көзөмөлдөө жана келечекке болгон божомолдорду түзүү женилдиктери келип чыгат. Ошол себептен жоопкерчилик борборлору боюнча жооптуулардын ички отчеттуулук формаларын сунуштайбыз (1-табл.).

1-таблица - Сметалык чыгымдар боюнча жооптуу бөлүмдүн отчетунун формасы

№	Көзөмөлдөнүүчү чыгымдар	План	Факт	Айырма, +/-	Божомол
1.	Материалдар				
2.	Эмгек акы,				
3	Куралдар, шаймандар				
4	Жабдууларды камсыздоочу жумушчулардын эмгек акы				
5	Жардамчы материалдар				
6	Башка чыгымдар				
7	Жалпы				

Булагы: автор тарабынан түзүлдү

Ар бир жооптуу бөлүм өзүнүн жасаган ишине жараша отчет формасында тапшырууга болот. Кийинки форма цехтин жетекчисинин 1 айдагы отчетунун формасынын үлгүсү (2-табл.).

2-таблица - Цехтин жетекчисинин айлык отчетунун формасы

№	Көрсөткүчтөр	План	Факт	Айырма, +/-	Божомол
1.	Көзөмөлдөнүүчү чыгымдар				
2.	Цех боюнча чыгымдар:				
а)	Цехтеги жумушчулардын эмгек акы				
б)	Коммуналдык төлөмдөр				
в)	Камсыздандыруу чыгымдары				
3.	Бөлүмдөрдүн чыгымдары:				
а)	Штамптоочу бөлүм				
б)	Бойоочу бөлүм				
в)	Топтоштуруучу бөлүм				
	Жалпы				

Булагы: автор тарабынан түзүлдү

Цехтердин жетекчилеринин 1 айлык отчетунун негизинде өндүрүш боюнча бөлүмдүн жетекчиси бир айлык отчетун төмөнкү формада жасоого болот жана үлгүсүн сунуштайбыз (3-табл.).

3 - таблица - Өндүрүш боюнча бөлүмдүн жетекчисинин бир айлык отчетунун формасы

№	Көзөмөлдөнүүчү чыгымдар	План	Факт	Айырма, +/-	Божомол
1.	Негизги өндүрүш боюнча:				
а)	План жана эсеп боюнча чыгымдар				
б)	Административдик чыгымдар				
в)	Башка чыгымдар				

2.	Цехтер:				
а)	Цех А				
б)	Цех Б				
3.	Жалпы				

Булагы: автор тарабынан түзүлдү

4-таблица - Пайда борборунун пайда жөнүндө отчетунун формасы

№	Көрсөткүчтөр	Борбор А	Борбор Б	Борбор В	Жалпы Ишкана
1	Сатуудан түшкөн таза киреше				
2	Өндүрүштүк өздүк нарк				
3	Дүң киреше				
4	Туруктуу түз чыгымдар: - сатууга кеткен чыгымдар - жалпы административдик чыгымдар				
5	Калдык киреше				
6	Кыйыр чыгымдар				
7	Негизги ишкердүүлүктөн түшкөн киреше				
8	Каржылоо боюнча чыгашалар (пайыздык төлөмдөр)				
9	Салык төлөгөнгө чейинки киреше				
10	Пайда салыгы				
11	Таза пайда				

Булагы: автор тарабынан түзүлдү

Жогорудагы отчеттулуктун формаларынын негизинде чыгымдарды туура бөлүштүрүү жана көзөмөлдөө өндүрүштүк ишканаларда бир кыйла женилдейт деп эсептөөгө болот. Өндүрүш ишканасын жоопкерчилик борборлоруна бөлүштүрүү тармактык өзгөчөлүктөргө, технологияга жана өндүрүш процессин уюштурууга, чийки затты кайра иштетүү ыкмаларына, продукциянын курамына, техникалык жабдуунун деңгээлине ж.б. Ишкананын өндүрүштүк жана уюштуруу түзүмдөрү жоопкерчилик борборлорун түзүүгө чечүүчү таасирин тийгизет.

Иштелип чыккан башкаруунун бухгалтердик эсеби системасы максаттуу алуучуларга ишенимдүү маалымат берүү үчүн, негизги чыгымдарды топтоо жана классификациялоо керек, ошондо алар убакыттын өтүшү менен өз ишин жөндөп, натыйжада кирешени көбөйтө алышат.

Өздүк наркка кошуу ыкмасы боюнча чыгымдар төмөнкүлөргө бөлүнөт:

- түздөн-түз (түздөн-түз өнүмдүн белгилүү бир түрүнө таандык);
- кыйыр (ишкана берген методика боюнча эсептөөнүн негизинде продукциянын өздүк наркына кошулат).

Өндүрүш процессиндеги экономикалык ролдун чыгымдары:

- негизги (түздөн-түз өндүрүш процессине байланыштуу);
- эсеп-фактуралар (өндүрүштү уюштурууга, тейлөөгө жана башкарууга байланыштуу түзүлөт).

5-таблица - Өндүрүштүк чыгымдардын жоопкерчилик борборлору боюнча бөлүштүрүлүшү

Жоопкерчилик борбору	Көрсөткүчтөр	Жооптуу адам	Баяндоо
Өндүрүштүк чыгымдар борбору (ӨЧБ)	- материалдык чыгымдар - өндүрүштүн жалпы чыгымдары - продукциянын чыгымдары - оңдоо жана техникалык тейлөө чыгымдары	Операциялар боюнча директор	Орточо статистикалык стандартка ылайык келген чыгымдар үчүн жалпысынан жооптуу. Эки борбордук борборго баш ийет
Жеткирүү наркы борбору (ЖНБ)	- материалдык чыгымдар - сатып алуу көлөмү - сатып алуунун шарттары - транспорттук жана сатып алуу чыгымдары	Жеткирүү жана сатуу бөлүмүнүн башчысы	Ишкананы материалдык ресурстар менен өз убагында жана толугу менен максаттуу лимиттин чегинде камсыз кылуу жана өнөктөш компанияларга продукцияларды жеткирүү үчүн да жооптуу.
Чыгымдарды башкаруу борбору (ЧББ)	- канцелярдык чыгымдар - жарнамалык чыгымдар - максаттуу планды ишке ашыруу (ооба \ жок \%)	Коммерциялык директор	Башкаруу аппаратынын кызматы, административдик кызмат.
Киреше борбору (КБ)	- V ³ сатуу - келишимдердин саны - сатуудан түшкөн киреше - сатуу чыгымдары	Пландоо жана келишим бөлүмүнүн башчысы	Кардарлардын базасын кеңейтүү жана сактоо үчүн жооптуу.

Булагы: автор тарабынан түзүлдү

Бизнес чыгымдары:

- өзгөрүлмө (иштин көлөмүнө түздөн-түз көз каранды)
 - туруктуу (өндүрүштүн көлөмүнө көз каранды эмес)
 - шарттуу өзгөрүлмө (ишкердүүлүктүн өзгөрүшү менен өзгөрүлөт, бирок ар бир бирдикке эмес, белгилүү санга ээ)
 - шарттуу туруктуу (мааниси өзгөрүлүп турушу мүмкүн, бирок эреже боюнча, ал олуттуу эмес жана баанын активдүүлүгүнө байланыштуу эмес)
 - жарым өзгөрмөлөр (эки бөлүктөн турган бир өзгөрмө жана туруктуу)
- Иш-аракеттердин продуктусуна карата чыгымдар төмөнкүлөргө бөлүнөт:
- ар бир продукт үчүн (сатуу учуруна чейин анын наркын түзгөн продукцияны өндүрүүнүн наркы)
 - отчеттук мезгилдин чыгымдары (бир мезгилдин ичинде чыгымдалган жана запастардын наркына кирбеген чыгымдар)

Чыгымдарды классификациялоонун тигил же бул ыкмасын колдонуу маселесин көтөрүүнүн кандай гана болбосун контекстинде чыгымдарды эсепке алуу, адатта, чыныгы чыгымдарды аныктоо менен аяктайт.

Изилдөөлөрдүн негизинде төмөнкү тыянактарды чыгарууга болот:

1. Ата мекендик өндүрүш ишканаларында башкаруу системасында ФӨЭАСтын талаптарына ылайык келе турган жолду тандоо сунуш кылынат.

2. Жоопкерчилик борбору жогоруда айтылгандай эле өндүрүш компанияларында колдонулушу абдан зарыл деп эсептөөгө болот, себеби, алынган өндүрүлгөн продукция өз ордунда кеткен чыгымдар эсептелинип, өздүк баасы аныкталуусу зарыл.

3. Жогоруда талкууланган бухгалтердик эсеп ыкмалары жана чыгымдарды таануу ыкмалары компанияны оптималдуу башкаруу үчүн чыгымдарды натыйжалуу башкаруу, баалоо жана таануу, пландаштыруу жана көзөмөлдөө, ошондой эле тиешелүү классификациялоо керек экендигин тастыктайт. Жогоруда айтылгандарга ата мекендик өндүрүштүк ишканаларында чыгымдарды эсепке алууну натыйжалуу уюштуруу, чыгымдарды эсепке алуу ыкмаларын тандоо жана чыгымдарды бухгалтердик эсепке алуу объектилерине туура бөлүштүрүү аркылуу жетишүүгө болот.

Жалпысынан биздин оюбузча өндүрүштүк ишканалар чыгымдарды башкаруудагы мүчүлүштүктөрдү жоюу максатында сунушталган отчеттуулуктун формаларынын негизинде чыгымдардын эсебин алуу жана көзөмөлдөө, жоопкерчилик борборлорунун иштерин жандандыруу бир кыйла жыйынтыктарга алып келет деп айтууга болот.

Адабияттар:

1. **Ботобеков, А.Б.** О методах учета затрат на производство продукции в кыргызской экономике [Текст] / А.Б. Ботобеков // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2016.- № 4. - 108-110-б.
 2. **Друри, К.** Управленческий и производственный учет. [Текст]: учебник / К. Друри. – М.: ЮНИТИ, 2003. – 15-б
 3. **Исраилов, Т.М.** Управленческий учет [Текст]: учебно-методическое пособие / Т.М. Исраилов, А.А. Курманбекова. – Ош.: - 2018. – 123-б.
 4. **Узенбаев, Р.А.** Управленческий учет. [Текст]: Практическое пособие / Р.А. Узенбаев. - Ош.: Изд-тво «Кагаз ресурстары», 2011. – 15-б.
 5. **Хорнгрен, Ч.Т.** Бухгалтерский учет: управленческий аспект [Текст]: учебник / Ч.Т. Хорнгрен, Дж. Фостер. Перевод с английского под ред. Я.В. Соколова. - М.: Финансы и статистика, 1995.- 25-б.
 6. **Эргешова, Ч.М.** Отраслевые особенности организации бухгалтерского учета в общественном секторе [Текст] // Р.А. Узенбаев, Ч.М. Эргешова, К.А. Исаков // Вестник УПК международного университета им. К.Ш. Токтомаматова. - Жалал-Абад, 2018. - № 1. – 242-245-б.
-